

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Axel Nielsen: Landevejskroen der blev højskole

Udviklingen inden for mindretalsskolerne

Cecilie Berg: Forudsigelser om og minder fra Sønderjylland

G. Weitling: Jørl kirkes oprindelse

JANUAR

1 · 1970

46. ÅRGANG

Vi instruede omgående folkene – der var tolv foruden Richard og mig – om, hvordan de skulle forholde sig, så snart fjenden havde sendt det første skud over til os. Vi anbefalede dem, såfremt de havde livet kært at følge vore anvisninger, uanset hvad Feldweblen fandt på at bestemme. Vi regnede for øvrigt med, at manden ved det første skud ville forsvinde ned i sit dækningsrum, som han tilsyneladende var så glad for, og som han havde for sig selv. Vi kendte typen. –

Før vi atter lagde os til at sove, undersøgte vi endnu en gang retrætelinien. Selv om vi skulle kravle ca. 200 meter i en lille fordybning, der ikke var meget dybere end en plovfur, var vi enige om, at når heldet blot var med os i første omgang – det vil sige, at den første salve ikke ramte graven – så skulle det være muligt at klare situationen.

Der var nu gjort, hvad der kunne gøres for at bøde på Feldweblens dumhed. Vi tvivlede ikke på, at den kommende dag ville blive endog meget »varm«. Vi kunne ligefrem lugte faren.

Dagen oprandt med klart solskin, det var atter et minus for os. Formiddagen gik til ende, uden at der skete noget. Feldweblen tillod sig at hovere over vort sortsyn, men Richard svarede, at det ikke var aften endnu, og at der formentlig var flere dage i øst. Vi skulle blive her i mindst fem dage endnu.

Først på eftermiddagen gik det løs. Heldet var med os. De første par skud ramte ikke graven. Feldweblen forsvandt i sit hul, som vi havde forudsat, og vi andre, vagtposten inklusive, begyndte vor kravletur og fuldførte den med bravour. Vi havde jo lært at kravle i garnisonen. Da vi havde tilbagelagt de 200 meter, blev »plovfuren« betydelig dybere, og her afventede vi begivenhedernes gang. Hvis ikke fjenden havde bemærket den »kravlede slange«, regnede vi med at være i nogenlunde sikkerhed, og det slog til. De 5 % havde atter sejret.

Kanonaden var blevet stærkere og stærkere. Vi kunne se, at de fleste granater traf deres mål, og vi var klar over, at den stivsendede Feldwebel skulle være udstyret med et kolossalt held, hvis han skulle gå ram forbi.

I det hele taget forløb aktionen, som vi havde tænkt os. Franksmændene benyttede kun det svære kaliber, og i løbet af en times tid var reden jævnet med jorden.

Skydningen holdt lige så pludseligt op, som den var begyndt. Richard og jeg blev enige om, at vi to ville kravle tilbage for eventuelt at komme Feldweblen til hjælp, hvis han da havde hjælp behov, hvad vi tvivlede meget stærkt på. Beskydningen havde nemlig været så koncentreret som aldrig før. Hvis vi ikke var kommet tilbage i løbet af en halv time, og alting endnu var roligt, skulle de øvrige følge efter. Vi nåede igen reden, der nu kun var granathuller, og fandt også det sted, hvor Feldweblen skulle være. Hans »Stollen«, som han havde stolet så stærkt på, havde fået mindst én fuldtræffer. – Og dermed er alting sagt. Den blev hans ligkiste, som Richard havde forudsagt.

Læs videre om den første verdenskrig, som den blev oplevet af en dansk sønderjyde:

I. J. I. Bergholt: PLIGTENS VEJ

udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland.

En bog, der rummer både alvor og smil.

Bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83.
Pris 22.– kroner – til medlemmer af Historisk Samfund og abonnenter på Sønderjysk Månedsskrift 11.– kroner.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3.
3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brler.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

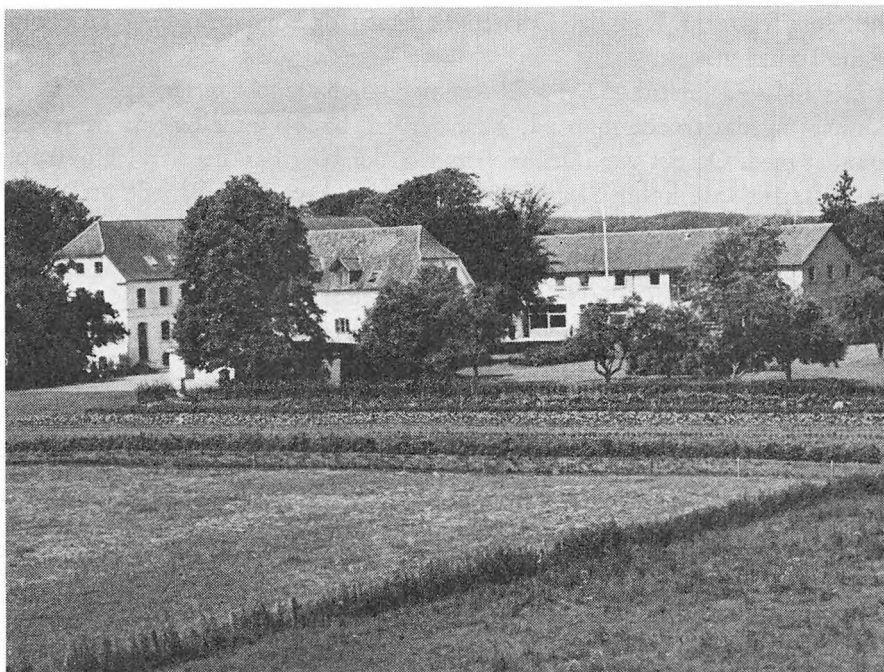
HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Flere muligheder var på tale, da man skulle vælge placeringen af den nye højskole i 1919, blandt andet diskuteredes Thomashus, men valget faldt på kroen i Høptrup. Her ses bygningen fra øst, fra havesiden

Landevejskroen, der blev højskole

Den 6. januar 1920 blev Høptrup Højskole åbnet, og forstander Axel Nielsen fortæller i korte træk om de forløbne 50 år.

Titusinder af turister passerer Høptrup Højskole dagligt i sommermånederne ad Europavej 3. Men ligesom man i hestevognenes tid holdt ind og rastede i kroen, før man fortsatte sin rejse, er der i dag folk, der holder ind i den gamle kro for at »raste«, før man fortsætter ad sin livsvej.

Det er et billede, som ofte anvendes, når man modtager gæster eller elever på Høptrup Højskole. Siden den blev indviet som højskole Helligtrekongersdag 1920, har mere end 7.500 unge været elever i tre eller fem måneder, og i de senere år har ca. 100 pr. år deltaget i 14 dages feriekurser. Hertil kommer et stort antal gæster til foredragsmøder, til missionsbasarer, til fest på de nationale mindedage, for slet ikke at tale om de store elevmøder, som samler tusindtallige skarer hver sommer første søndag i juli.

To strømme mødtes i bestræbelsen for at rejse denne højskole. En var kongerigsk og udgik fra KFUM og K i Danmark med folk som Olfert Ricard og Gunnar Engberg i spidsen. En anden var sønderjysk og talte

folk som sekretær Kylling, Carsten Pedersen og sognepræsten i Hoptrup Hans Tonnesen.

Det lød ved juletid 1918: »Til sommer vajer Danebrog igen på Dybbøl Banke,« og det troede man på. Men der gik både vinter og vår og næste sommer med. Og det var i denne ventetid, der blev handlet kro i Hoptrup. Et nedsat udvalg købte 5. maj 1919 Hoptrup kro. Man håbede at kunne åbne skolen den 3. november med det første hold elever. Til forstander var kaldet pastor Hans Kildeby, der var KFUM-sekretær og anden-præst i Haslev. Forskellige forhold lagde sig hindrende i vejen. Først nogle dage ind i november kom Kildebys til Hoptrup. I et brev, der er dateret 11. november 1919, og som er skrevet til forpagter Johs Krarup (eneste endnu levende medlem af den første bestyrelse og stadig medlem af denne skoles bestyrelse! altså også en jubilar!) hedder det:

»Det var noget af et Æventyr, vi vovede os ud på, men det gik ud-mærket ... Folk, som skulde have været ved Toget (i Kolding) med Bil havde sovet, vi fik Bil på egen Hånd og min Regning til Sydbanen og ud til Hejlsminde, hvor P. K. Petersen (Sillerup) ventede os. Alt var ordnet (naturligvis ved hjælp af Flæsk og et Par Glas Vin), i det dejligste Vejr sattes først Knud, hans Mor og Anne over den smalle Rende. Den tyske Skildvagt skævede forfærdet til Kurven, da Knud knyede lidt. Toldvæsenet var nådig ... og i lukket Bil gik Turen først til Sillerup, hvor Aftensmad ventede os, Ophold 1½ Time – og saa valgte vi at fortsætte i Bil til Hoptrup – heldigvis, thi der ventede man os med smykket Indgangsdør, ordnet Løjlighed, dækket Aftensbord (vi kunde godt en Gang til, da det var Kyllinger) – og saa festligt og hyggeligt var det, at det vilde have været en Skuffelse, om vi ikke var komne. – Og nu sidder vi alt-saa her, rationerede med Kød, Smør, Brød og Petroleum og Mælk, som vi var i Danmark for 1½ Aar siden, men vi faar uden ret stor Besvær det meste af, hvad vi skal bruge, men meget maa vi jo savne, omend vore danske Kroner bliver til mange Mark, og meget er billigt efter danske Forhold, naar vi regner med Kroner: Mælk 50 Pfennig pr. Liter, rationeret Smør 5 Mark osv. Men hvad vi skal købe udenfor Kortene er jo 4-5 Gange saa dyrt ...«

Det er jo et tidsbillede, vi her får af forholdene ved skolens start. Imidlertid blev alt så vidt færdigt, at man kunne åbne den 6. januar 1920 med 20 unge mænd som det første elevhold.

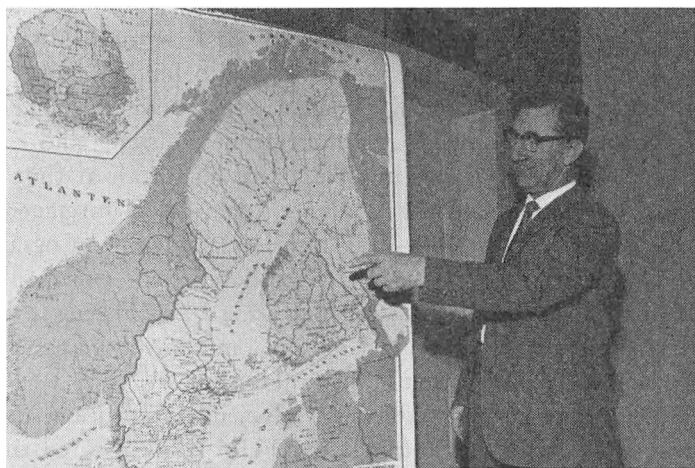
Næsten alle var sønderjyder, en del kom lige fra krigsfangelejr, og i protokollen står der »krigsinvalid« ud for tre navne.

Den første lærer, der var ansat ved Hoptrup Højskole var Peter Hagelskær Lauritsen, der stadig virker ved skolen, (efter Kildeby forstander

1937-62, derefter timelærer, og han har altså også 50 års jubilæum 6. januar). P. H. Lauritsen fortæller, at han kom til Hoptrup midt under åbningsfesten. Men han nåede altså at være med fra den første dag.

I løbet af sommeren rejstes den store vinkelbygning til højskolen. Den rummer skolestuer, foredragssal, spisesal og elevværelser. Man kunne sælge det missionshus, som man havde fået af Indre Missions samfund i Hoptrup, og som havde været elevbolig for de to første hold elever. Købet af kroen og rejsningen af den nye skolefløj kostede i alt ca. 350.000 kr., og der samledes ind til dækning af dette ret store beløb i hele det gamle land og i Sønderjylland. Den 4. november 1920 indviedes skolen af Indre Missions formand, pastor C. Moe. I foredragssalen hænger et billede, som forstander Kildeby fik til indvielsen af en af sine venner i Haslev, kunstmaleren M. Skov. Billedet er symbolsk og skildrer situationen efter den første verdenskrigs afslutning. Man ser Sønderjylland i fugleperspektiv, Nordslesvig solbeskinnet fra den gamle grænse og til Flensborg Fjord, men Sydslesvig liggende i mørke under skyggen af en mægtig ørns udbredte vinger. Ørnen rammes af lyn fra sorte skyer, mens den er på vej sydover. Billedet gengiver situationen i genforeningsåret set med danske øjne.

På et andet billede i foredragssalen ser man den gamle landevejskro på et smukt maleri, signeret J. Mück 1871. Det viser den monumentale hovedbygning set fra øst og liggende i Hoptrupdalen omgivet af høje banker. Det altså nu nær 100 år gamle maleri giver et glimrende indtryk af såvel

Højskoleforstander Axel Nielsen, f. 13. 3. 1908, er den tredje forstander i Hoptrup. Den første var sognepræst Hans Kildeby (17. 10. 1876–18. 7. 1957), som fungerede i perioden 1920–1937, mens den anden var lærer P. H. Lauritsen, f. 26. 7. 1896, i tiden 1937–1962. Forstander Lauritsen kan fejre et privat jubilæum som underviser på Hoptrup højskole, idet han har været knyttet til skolen lige siden dens første dag.

landskabet som kroens ret omfattende udbygninger, liggende ved åen, der slynger sig gennem engene.

Den gamle krostue, som ligger i hovedbygningens stueetage ud mod hovedvejen til venstre for indgangsdøren, blev Hoptrup Højskoles første spisesal og samlingsstue. Den er stadig en af skolens elevdagligstuer, men er nu indrettet som en mindestue, idet man her har samlet en del billeder og andre genstande, som har tilknytning til skolens første år.

Her hænger tre store plakater fra afstemningstiden: »Stem dig hjem«, »Nu kalder Danmark på sine Børn, Farvel for evigt, du tyske Ørn«, og »Vågn op og stem på Danmark«. Mange vil kende disse fra mindre genivelser. Det var i denne gamle krostue, afstemningen for Hoptrup kommune foregik den 10. februar 1920, altså en god månedstid efter åbningen af skolen. På en kalligraferet mindetavle over denne historiske begivenhed står: »I denne stue blev på afstemningsdagen den 10. februar afgivet 937 danske og 162 tyske stemmer«. Endvidere hænger der billeder fra kongens ridt over grænsen den 10. juli 1920, en begivenhed, som overværedes af det første hold sommerpiger på højskolen. Med lærerne i spidsen var de cyklet til den grænse, der nu ikke mere var nogen grænse. (Dagen efter rejste de i øvrigt til Dybbøl for at være med ved de store festligheder der).

Blandt de andre genstande i den gamle krostue nævner vi en sandstensbuste af kong Christian den Tiende, der ofte gæstede Hoptrup Højskole.

Det er noget, som kendetegner livet på Hoptrup Højskole, at der er en række mindedage, som fortsat fejres. Blandt disse er naturligvis skolens fødselsdag den 6. januar, men dernæst altid med offentlige møder afstemningsdagen og genforeningsdagen. De unge, som kommer hertil som elever, møder grænselandets særlige atmosfære gennem disse og andre oplevelser. Der fortælles Sønderjyllands historie, indtil nu fortalt af fhv. forstander P. H. Lauritsen, der som få er indlevet i den. Og vi foretager ture til de historiske steder i såvel Nord- som Sydslesvig, hvor man også ser noget af det aktuelle arbejde i skole, kirke, bibliotek osv., som man nu kan det. Fra hold til hold har man fået en indføring i landsdelens forhold før og nu. Det samme gælder, om end i mindre omfang, de mange feriekurser, der i de senere år har gæstet Hoptrup Højskole.

Allerede det første år blev skolen en selvejende institution, der ifølge sine statutter skal drives i tilslutning til KFUM og KFUK og til Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark. Men i øvrigt er skolen åben for alle uanset kirkeligt og andet tilhørsforhold. Og der kommer unge fra alle egne af landet, der har været mange nordiske elever, og også andre landes unge har fundet vej til Hoptrup. I 30'erne var der en tid en frisisk klasse, og dertil kom også elever fra Vestfrisland. I de sidste år har der her som på mange andre højskoler været en del elever fra de såkaldte U-lande.

Fra åbningsmødet 1968.

Ikke mindre end ca. en tredjedel af de ca. 7500 tidligere elever er samlet i en af landets største elevforeninger. Den kan fejre sit 50 års jubilæum til sommer. Denne elevforening har gennem årene været en stor støtte for skolen, dels ved i sit kredsarbejde udover landet at gøre skolen kendt og derved været med til at sikre skolens fortsatte eksistens. Medvirkende dertil har også været en række indsamlinger gennem årene, nu sidst ved en indsamling af jubilæumsgave til skolen. En særlig indsamlingskomite har virket de sidste to-tre år, og resultatet er en gave på over 100.000 kr. Disse store aktiviteter vidner om trofasthed over for Hoptrup Højskole og om den ejendommelige kendsgerning, at et kort højskoleophold kan sætte noget i gang i et ungt sind, som er af varig betydning.

Elevforeningen udgiver et månedsblad, der udkommer i ca. 2600 eksemplarer og som har holdere over hele Jorden. I anledning af jubilæet har elevforeningen udgivet et skrift, der er formet som en kalender og indeholdende historiske og aktuelle tekster og kunstbilag. (Det kan ikke købes i boghandel, men fås af interesserede ved henvendelse til skolen).

Ud af denne elevkreds rekrutteres bestyrelsen for Hoptrup Højskole, således at der af skolens 16 bestyrelsesmedlemmer er 10, som er tidligere elever. Den ene af disse var elev på det første vinterhold, nemlig gdr. Nis Nissen, Strandeljørn, der som 16-årig var med på højskolens kursus fra

dens åbning. Der var tre 16-årige. Den følgende vinter var der oprettet en efterskoleklasse for de 14-17 årige elever, og Hoptrup Efterskole dreves i tilslutning til Højskolen, indtil den nedlagdes for 4-5 år siden.

Sluttelig skal nævnes, at skolen gennem årene har haft en stor og dygtig lærerstab. Blandt disse kunne nævnes mange, som enten blev på skolen i længere tid, eller som her blev sat i gang og videreførte deres gerning andet steds. Kun ét navn skal her nævnes, nemlig stifteren af Kofoeds Skole, den landskendte kordegn Kofoed. Han var lærer på Hoptrup Højskole fra 1921 til 1925, anført i protokollen som husflidslærer.

»Landevejskroen, der blev højskole«. Det lyder som overskrift på en billig novelle. Når vi kører hærvejstur, hvad jeg gør flere gange om året, standser jeg ofte ved ordet »Bedeplads«. Det er et godt ord. Et sted, hvor man hviler, standser op for en tid, græsser lidt ved vejen, som da jeg som dreng gik hjem fra marken med køerne, og far sagde: »Du kan godt lade dem bede lidt på vejen.«

Har vi ikke brug for sådanne rastepladser i vor forjagede tilværelse? Steder, hvor vi beskæftiger os med det ikke uvæsentlige spørgsmål, hvad meningen mon kan være med det liv, vi har fået, og hvor man beskæftiger sig med så mange ting, der kan synes »nytteløse«, men som bl. a. omfatter dette at prøve på at finde ud af sig selv og sit forhold til tilværelsen. Måske får vi næring til livsvejen.

Axel Nielsen

Foran landevejskroen stod en række granitstøtter, som var forbundet med svær jernlænke. Det smalle fortov ind mod huset var brolagt. Højskolen flyttede både kæden og brolægningen frem, så biler kan passere bag afspærringen, når de kører op foran hoveddøren, og stenen med det hensynsfuldt udhuggede trin til ryttere står stadig på fløjen.

Udviklingen inden for de danske skoler i Sydslesvig og de tyske skoler i Nordslesvig

Som i tidligere år gengives her en oversigt over mindretalsskolernes udvikling i de sidste »hele« år og der meddeles tillige en oversigt over begyndertallene for en længere årrække, fordi disse tal udgør en slags »barometer« for udviklingstendenserne inden for de to skolevæsner.

Danske skoler i Sydslesvig 1966-1969

For de danske skolers vedkommende er der sket den ændring, at skolerne i Rendsborg, Vestermølle og Drage, der hidtil har været drevet af Ejderindsamlingen, nu er lagt ind under Dansk Skoleforening for Sydslesvig. For disse skoler har tallene ikke kunnet oplyses med fuldstændig sikkerhed, men slutresultaterne skulle være meget nær det rigtige. De elever, der blev indtegnet december 1966 og august 1967 udgør de to såkaldte kortskoleår, der kun omfatter hver 8 måneder. Derfor anføres tallene fra 1966 i stedet for 1967.

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1966	1968	1969	1966	1968	1969
Duborg-Skolen	316	360	395	Modt. ikke nybeg.		
Chr. Paulsen-Sk.	237	242	275	25	17	38
Gustav Joh. Sk.	320	316	312	33	42	37
Cornelius Hansen	230	230	246	41	30	38
Jørgensby-Skolen	215	225	235	47	45	44
Jens Jessen-Sk.	122	141	136	20	29	26
Oksevejens skole	69	68	66	11	11	13
Flensborg by	1.509	1.582	1.665	177	174	196
Harreslev	81	96	100	11	16	20
Kobbermølle	58	54	57	8	9	7
Tarup	15	15	17	1	1	1
Lyksborg	60	81	86	6	13	13
Langballe	24	24	25	6	4	3
Hatlund	30	39	49	4	6	6

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1966	1968	1969	1966	1968	1969
Gelting	19	11	9	2	0	0
Gulde	7	14	13	2	3	2
Sterup*	7	—	—	2	—	—
Sørup	26	44	45	5	4	5
Husby	32	33	40	7	6	6
Møllebro	12	20	18	1	7	1
Jaruplund	33	30	33	6	7	8
Oversø Frørup	16	15	21	1	4	3
Tarp	19	20	21	1	5	2
Vanderup	16	18	25	4	1	6
Skovbøl/St. Vi	26	27	33	6	6	4
Langbjerg	9	10	10	2	2	1
Hanved	13	15	21	6	4	4
Valsbøl	14	17	16	2	0	2
Skovlund	19	22	22	1	2	1
Hørup	5	6	6	1	1	1
Flensborg amt	541	611	667	85	101	97
Medelby/Vesby	10	13	15	2	2	3
Bramstedlund*	12	—	—	4	—	—
Ladelund	20	29	24	2	2	0
Agtrup	13	14	14	3	3	1
Karlum-Tinningsted	38	43	43	7	8	6
Læk	31	28	36	10	6	12
Risum	29	30	37	5	2	6
Nibøl	42	32	27	4	5	3
Humtrup	25	25	24	1	3	2
Sønderløgum	9	10	11	3	2	4
Aventoft	20	15	9	2	0	1
Nykirke	11	12	13	1	2	1
Kejtum	22	20	16	3	6	2
Vesterland	98	105	109	14	9	11
List	18	23	28	3	5	7
Vyk	4	4	4	1	0	3
Sydtønder amt	402	403	410	65	55	62

* Skolerne i Sterup og Bramstedlund er nedlagt og erstattet af børnehaver.

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1966	1968	1969	1966	1968	1969
Hiort Lorenzen-Sk.	282	292	283	24	26	27
Gottorp-Skolen	144	123	132	24	18	16
Tolk**	8	—	—	1	—	—
Strukstrup/Tumby	16	28	34	5	8	7
Isted**	9	—	—	2	—	—
Satrup	34	35	45	6	4	6
Brebøl/Mårkær	18	14	11	2	2	2
Sønder Brarup	48	39	36	5	6	3
Stenfelt**	8	—	—	0	—	—
Kisby	10	8	9	3	1	1
Arnæs	12	13	13	2	2	3
Kappel	63	66	70	12	10	10
Treja	32	41	47	3	6	6
Frederiksstad	58	56	55	11	8	6
Drage	35	42	35	3	8	5
Slesvig amt	777	757	770	103	99	92
** Skolerne i Tolk, Isted og Stenfelt er nedlagt.						
Husum/Nordstrand	149	159	200	17	18	31
Bredsted	58	66	85	8	9	16
Husum amt	207	225	285	25	27	47
Tønning	140	160	157	23	20	16
Garding	63	57	56	6	3	5
Velt/Vollervik	9	13	15	0	2	3
Skt. Peter	11	14	12	5	3	1
Ejdersted amt	223	244	240	34	28	25
Egernførde	144	161	182	22	24	30
Karby	19	17	16	1	0	3
Askfelt	51	39	36	9	4	3
Risby	19	41	46	1	6	6
Egernførde amt	253	258	280	33	34	42
Rendsborg-Büdelisdorf	186	233	270	16	42	48
Vestermølle	20	22	12	1	3	3
Rendsborg amt	206	255	282	17	45	51

<i>Sammendrag:</i>	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1966	1968	1969	1966	1968	1969
Flensborg by	1.509	1.582	1.665	177	174	196
Flensborg amt	541	611	667	85	101	97
Sydtønder amt	402	403	410	65	55	62
Slesvig amt	777	757	770	103	99	92
Husum amt	207	225	285	25	27	47
Ejdersted amt	223	244	240	34	28	25
Egernførde amt	253	258	280	33	34	42
Rendsborg amt	206	255	282	17	45	51
	4.118	4.335	4.599	539	563	612

Tyske skoler i Nordslesvig 1967-1969

I den officielle statistik, som udsendes af Den tyske Skoleforening for Nordslesvig, er medregnet 16 elever i en nyoprettet børnehaveklasse i Sønderborg. Da denne kategori endnu ikke findes ved andre skoler, ej heller ved de danske syd for grænsen, og da den vel nærmest hører hjemme i statistikken over børnehaver, er der her set bort fra de 16 småbørn i det samlede tal.

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1967	1968	1969	1967	1968	1969
Gymnasiet i Åbenrå	136	151	165	Modt. ikke nybeg.		
Åbenrå	166	175	177	13	11	15
Haderslev	122	128	115	7	10	11
Sønderborg	127	126	128	10	8	3
Tønder	237	232	225	8	18	10
Tinglev	186	214	225	13	14	11
Højer	48	48	48	3	5	8
Burkal	72	60	64	15	3	8
Felsted	33	30	35	4	1	8
Gråsten	52	53	44	9	7	7
Løgumkloster	40	44	45	3	6	6
Skovby	11	–	–	2	–	–
Ravsted	62	56	48	5	6	3
Brunde	32	34	28	6	5	2
Jejsing	22	26	26	2	7	2
Nordborg	36	36	39	7	5	7
Broager	28	24	19	4	1	1
Nørreløgum	25	23	24	5	3	5
Østerhøjst	21	23	20	1	6	3
Sommersted	32	31	27	0	5	3

Sdr. Vilstrup	8	–	–	1	–	–
Bylderup	16	15	20	4	3	5
Jyndevad	14	17	12	1	4	4
Østerterp	21	20	20	7	0	6
Padborg	18	16	15	6	0	2
Sød	15	15	11	1	3	0
Uge	22	22	25	2	6	7
Vilsbæk	19	–	–	4	–	–
Efterskolen i Tinglev (10. klasse)	24	29	47			
I alt	1.654	1.648	1.652	143	137	137

Nybegyndere i danske skoler i Sydslesvig og i tyske skoler i Nordslesvig 1957–69 i forhold til det samlede elevtal.

	Antal skoler	Nybegyndere	Samlet elevtal	Antal skoler	Nybegyndere	Samlet elevtal
1957	86	462	5901	30	158	1115
1958	86	449	5431	30	162	1196
1959	82	410	4968	31	191	1298
1960	81	383	4633	29	190	1376
1961	81	433	4554	29	166	1474
1962	81	405	4301	29	168	1519
1963	80	404	4189	29	184	1594
1964	80	ca. 440	4083	29	166	1632
1965	77	ca. 470	4048	28	156	1632
1966 (apr.)	73	539	4118	29	156	1637
1966 (dec.)	71	ca. 300	ca. 4100	–	–	–
1967	68	ca. 430	4158	29	143	1654
1968	68	563	4335	26	137	1648
1969	68	612	4599	26	137	1652

Børnehaver

I de senere år har der været en udvikling i retning af, at hver mindretals-skole – det gælder både nord og syd for grænsen – har fået sin eller sine børnehaver. Nord for grænsen er der 26 tyske børnehaver (til 24 skoler), syd for grænsen er der 56 danske børnehaver (til 67 skoler). Her er behovet endnu ikke dækket, og der er forudsætninger for, at man i løbet af nogle år vil nå samme balance mellem skoler og børnehaver som i Nordslesvig. De 26 tyske børnehaver blev pr. 1. juli 1969 besøgt af 591 børn, i de 56 danske børnehaver går der ca. 1900 børn.

Forudsigelser om og minder fra Sønderjylland

Nedenstående optegnelser, der giver et tidsbillede af Åbenrå under fremmedherredømmet, skyldes fru Cecilie Berg, født Cornett (f. 22. 10. 1852 i Åbenrå, d. 3. 3. 1933 i Assens). Optegnelserne blev til ca. 1930 (dikteret til svigerdatteren fru Soffi Berg), og det sene tidspunkt forklarer nogle af de ukorrektheder og erindringsforskydninger, man møder i teksten; den gengives i øvrigt ordret, dog med moderne retskrivning.

Optegnelserne giver blandt andet et indtryk af, hvorledes samtiden opfattede Jomfru Fanny. Artiklen er ikke noget indlæg i diskussionen om Jomfru Fannys rette herkomst, men giver lidt af baggrunden for den myte, der voksede op omkring hende. Enkelte åbenbare fejl er kommenteret i fodnoterne.

Se også Morten Kamphöveners artikel »Jomfru Fanny i kritisk belysning«, Sønderjyske Årbøger 1964, side 214–231.

Manuskriptet er for nylig skænket museumsleder Holger Jacobsen til opbevaring på Åbenrå museum.

Disse optegnelser er skrevet for at mindet om jomfru Fanny ikke skal gå i glemme. –

Jomfru Fanny var født på Pløen slot d. 21. august 1805. – Hun har fortalt min moder, at hun var datter af prins Christian af Danmark (senere Chr. d. 8), og prinsesse Charlotte – men at hun kom for tidligt til verden og måtte, som følge deraf, fjernes fra hoffet. Så længe hun levede fik hun midler til sit livs ophold sendt fra Danmark.

Som spædbarn kom hun allerede til Åbenrå. En dag holdt der foran et hus i Slotsgade, en fornem lukket vogn, med kusk og tjener, og ud steg der en dame med en pige og et lille barn. Barnet blev døbt i Åbenrå kirke, hvis kirkebog giver følgende oplysninger:

Født d. 21. Aug. 1805, døbt d. 19. Sept. s. a. Navnet Fransiska Caroline, Elise Enge. Som Faddere er indskrevne: Kammerjunkerinde Fransiska Genoveva v. Qualen. Kammerjunker Carl Ferdinand v. Qualen og Jomfru Elise Heise.¹

Det lille barn var elegant klædt. – Et stykke linned, som var blæst over i naboens gård, var mærket med fyrsteligt monogram.

Et meget stille liv levede de der i huset i Slotsgade – og med andre mennesker stiftede de ikke bekendtskab.

1. Åbenrå præsteembedes hovedministerialbog: Født den 31. 8. 1805: Franziska Caroline Elise Enger, ein unehliges Kind der Christine Heisse aus Mecklenburg, welche nach Aussage der Hebamme Elvers, in Mecklenburg von dem Förster Friedrich Enger geschwängert worden. Gevatt: die Frau Kammerjunkerin Franziska Genowefa v. Qualen, der Herr Kammerjunker Friedrich Karl Ferdinand v. Qualen, Jungfer Elisa Heise. (In der Schloßstraße niedergekommen).

Dugen, som er broderet af Jomfru Fanny, blev i 1920 lagt på bordet på Folkehjem, da der var reception i Åbenrå, hvor kong Christian X og hans ledsagere hilste på byens repræsentanter. Dugen opbevares nu på Åbenrå museum.

Da lille Fanny nåede den skolepligtige alder fik hun sin undervisning på Åbenrå slot, sammen med amtmand Blüchers børn.² – Fanny var kun en lille pige, da hun første gang blev hentet til Augustenborg slot, hvor prinsesse Caroline Amalie hver sommer tilbragte en tid hos sine forældre. – Efter den tid blev Fanny hver sommer hentet til Augustenborg når prinsessen – senere enkedronningen – var der – og mange kostbare smykker og andre værdifulde ting, som enkedronningen forærede hende, bragte hun med sig hjem.

2. Amtmand Blücher forlod Åbenrå 1808.

Da Fanny blev større rejste hun om sommeren, sammen med sin plejemoder, til Altona i besøg hos kammerherreinde Blücher.

Når Christian d. 8. opholdt sig på »Før«, blev Fanny altid hentet til ham.

Da Fanny var 15 år købte hendes plejemoder – fru Enge – et lille hus med en stor have og her levede Fanny til sin død.

En dag, da hun kom hjem fra byen, hun var da 17 år, så hun, at der holdt en lukket vogn foran huset, og da hun kom ind i stuen stod hendes moder og talte med en dansk officer, og Fanny kunne se, at hun havde grædt. – »Her er en officer,« sagde fru Enge, »som skal hente dig hjem til din moder, hun bor i Horsens og vil, at du nu skal være hos hende. Din moder har aldrig, siden du blev født, spurgt efter dig, vælg nu selv: vil du med til Horsens eller vil du blive hos mig.«

»Jeg har aldrig kendt anden mor end dig,« sagde Fanny – »og hos dig vil jeg blive.« –

Efter 3 ugers forløb kom den danske officer igen – han greb Fanny og ville med magt tage hende med ud i vognen – men Fanny skreg og gjorde modstand, så officeren måtte tage bort med uforrettet sag. Siden den tid hørte hun aldrig fra sin moder.

Da Fanny var et par og tyve år gammel, kom hun en morgen ned og fortalte sin moder, at hun havde haft en mærkelig nat, det var for hende, som om hun havde set ind i Sønderjyllands fremtid – og der ville komme en krig, som Danmark ville vinde. – »Ak Fanny« – sagde fru Enge – »du har drømt – lad være at tænke på det.« Men Fanny sagde: »Nej, det var som en åbenbaring for mig.«

Efter den tid så Fanny mange ting, som alt er sket. –

Det første Fanny fortalte om, var krigen i 1848, hvor byen ville blive fuld af soldater, som så højst mærkelige ud. De bar ingen uniform, men fløjsbluser og lærredsbenklæder, store bløde hatte, hvide bind om armen, bred kniv ved siden og en bøsse på nakken. De ville gribe de unge danske borgere og kaste dem i fængsel, for at forhindre, at de rejste hjem til Danmark. Bagefter ville de tyske tropper komme, og fra søsiden ville der også blive skudt.

Så kom krigen, – slesvig-holstenerne ville ikke leve under danske forhold, de ville have, at Sønderjylland skulle være et tysk hertugdømme, et Slesvig-Holsten.

Det var trange tider for de danske sønderjyder – min fader var landflygtig så længe krigen varede – han opholdt sig nærmest i Assens, eller om bord på et dansk orlogsskib, der lå på Åbenrå fjord, ført af admiral Bille. De unge borgere, som ikke skyndte sig at komme bort fra byen, blev som arrestanter sendte til Rendsborg.

En gang – da min fader havde vovet sig hjem, kom der en trop soldater, som foretog husundersøgelse. Hvert rum i det store hus – fra kælder

til kvist – blev undersøgt – sågar i sengene stak de med bajonetter, men min fader havde heldigvis set sit snit til at komme bort med en båd.

Efter al den angst min moder havde udstået, blev hun meget nervesvækket. En dag fortaltes der, at der ville komme mange tyske soldater til Åbenrå, og at der ville blive bombarderet fra skibene. Min moder turde ikke blive i byen – hun lejede en sandbåd, som skulle bringe hende og hendes 4 små børn i sikkerhed på en bondegård, som lå langt nede på nordsiden af Åbenrå fjord. Gårdmanden havde sagt til min moder – at når hun var bange skulle hun blot komme derned. – De sejlede – så vidt muligt, inde under land, for ikke at blive bemærkede – men bedst, som de mente, at have passeret skibene, blev der signaleret, at de skulle komme derhen. – Lidt efter blev der affyret et løst skud og føreren turde ikke andet, end vende båden ud imod skibet. Da de omsider nåede derhen, måtte skipperen om bord fortælle, hvem de var og hvorhen de agtede sig. Der var så intet til hinder for at de måtte fortsætte sejladsen. – Om bord på orlogsskibet troede de, at det var tyskere, som var på færde. – Min moder blev så nogle dage på gården, da hun kom tilbage til Åbenrå så alt ud, som da hun tog derfra, byen var ikke bleven bombarderet. –

Da tyskerne anden gang var i Jylland og ville belejre Fredericia, kørte de en mængde belejringsskyts fra Rendsborg og andre holstenske byer – igennem Åbenrå by – nordpå. Da Fanny hørte dette sagde hun: »Det gør ikke noget, nu får danskerne skytset hjem uden ulejlighed. Tyskerne, der har besværet med at flytte det, kommer aldrig ind i Fredericia.« –

Tyskerne, i Åbenrå, var så vrede på jomfru Fanny, fordi hun sagde, at danskerne ville vinde krigen. En tysk borgmester, Schou hed han, gik op til Fanny og sagde, at hun skulle holde sin tunge i tømme og holde inde med sine forudsigelser om krigen, da hun ellers ville blive vist ud af byen.

»Nej« sagde Fanny, »jeg bliver ikke udvist hr. borgmester, men det gør De,« og det blev han – han var så umædgyrlig, at han blev vist ud af danskerne.

Omsider kom så slaget ved Fredericia, hvor danskerne vandt den store sejr. – Tyskerne trak sig tilbage og freden blev sluttet.

Nu oprandt der en god tid for de danske i Sønderjylland, de mente, at de nu skulle leve i fred og ro, under gode danske forhold.

En dag – nogen tid efter fredsslutningen, besøgte min moder jomfru Fanny. – I samtalens løb sagde Fanny: »Nu skulle De sige til Deres gode danske venner – min bedste – at de ikke må vise deres glæde alt for meget over for tyskerne, for det varer vist ikke så længe før alt bliver tysk hernede.« – »Hvad siger De,« udbød min moder angst, »det mener De da ikke?« – »Jo – Sønderjylland bliver tysk. Der kommer igen en krig, og der kan danskerne ikke stå sig – en forfærdelig overmagt bliver der, mere end 10 tyske imod én dansk. Men nu skal De ikke være så bedrøvet for

det jeg her har sagt, måske det varer længe, for tid og time er der ingen der har sagt mig.«

Så gik tiden til 1863, da Frederik d. 7 døde. (Nogen tid før dette skete fortalte Fanny, at hun havde set en ligbegængelse, et højforment lig skulle udskibes fra Sønderjylland).

Det begyndte at trække sammen, og alle kunne se, at en krig var uundgåelig. I 1864 blev så krigen erklæret. Det var triste dage, da jyske og sønderjyske soldater drog igennem Åbenrå for at gå til Danevirke, som meget hurtigt blev taget. Så kom slaget ved Mysunde og Sankelmark, hvor der, side om side, ligger mange danske og østrigske soldater begravede. Det varede ikke mange dage, før der kom sårede til Åbenrå. Skolerne blev lukkede og indrettede til lazaretter. Jeg husker så tydeligt, da de første prøjsiske soldater kom, der var vel et hundrede mand til hest, iførte lange grå kapper, hjelme, hvide bind om armene og skarpladte karabiner i hænderne. De blev modtagne med jubel af slesvig-holstenerne og beværtede med vin og cigarer.

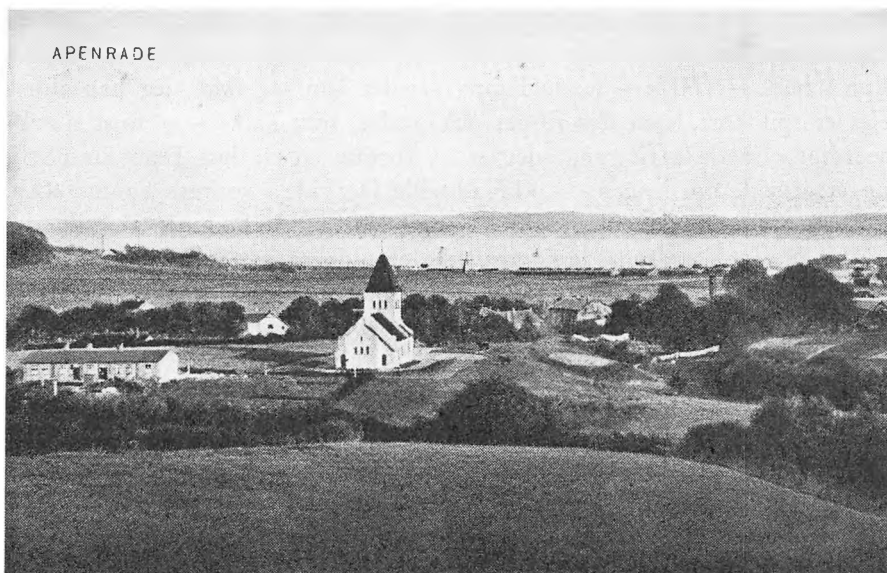
Dagen efter fik vi indkvartering – en officer med oppasser og 6 menige soldater.

Således blev det ved i lang tid – altid havde vi en officer med oppasser og 4 eller 6 menige. De danske havde dobbelt så stor indkvartering som tyskerne. – Officererne spiste kun morgen- og aftensmad hos os – men de menige soldater havde vi til fuld forplejning. – De kom med store, sorte rugbrød og små stumper kød, linser og bønner. Linserne fik hønsene og kødstumperne puttede min moder i suppegryden, sammen med det kød hun selv købte.

Soldaterne, både prøjserne og østrigere, var så glade og taknemmelige for den mindste smule godhed man viste dem. Der kom hver morgen en kone, som redte soldaternes senge og holdt rent hos dem – hende havde min moder givet ordre til, at vaske soldaternes strømper. Østrigerne brugte ikke strømper, men firkantede stykker linned, som de lagde om fødderne. Min moder rev mange gamle lagner itu for at hjælpe de stakkels soldater, når de skulle på lange marchture. –

Fire år efter fredsslutningen ville den gamle kejser³ se sit erobrede land, og i Åbenrå var der store forberedelser til hans ankomst. Kusken, som skulle køre for kejseren, øvede sig hver dag på havnepladsen i at »køre med 4«, store æresporte blev rejste og på Rådhuset skulle der være stor fælles spisning til ære for kejseren. – En politibetjent, som havde været dansk sergent, kom en dag ned til mine forældre, for at spørge, om jeg ville være med til at strø blomster for kejseren – hvis jeg havde lyst dertil, skulle jeg – sammen med de andre unge piger, møde hos borgmesterens frue, for

3. Den senere kejser Wilhelm I.

Sct. Jørgens Kirke, opført 1903–04 med »Maden« og Åbenrå bugt i baggrunden.

at lære at neje for kejseren. Da min fader og jeg brød ud i latter sagde politibetjenten: »Ja – det vidste jeg jo nok – at De ikke ville, men man må jo parere ordre.«

Dagen for kejserens ankomst oprandt. – Kl. 4 om eftermiddagen skulle skibet ankomme fra Sønderborg. Byens øvrighed, og de hvidklædte unge damer opholdt sig i en lille restaurant, som hørte til badeanstalten – men klokken blev henad 5 før skibet kom. En trist efterårsbelysning havde bredt sig over byen. – Da kejseren havde hilst på deputationen steg han i vognen med de fire heste for – og gav ordre til, hurtigst muligt, at køre til banegården. Op igennem byen – med kejserens vogn i spidsen, kørte alle vognene med de unge damer og de af herrerne der var plads til – igennem mørke æresporte, ud til banegården, hvor kejseren tog en hurtig afsked og rejste bort.

Grunden til den pludselige afrejse var denne:

I Sønderborg, hvor der den gang var store træskibsbyggerier, havde alle tømrerfolkene fået ordre til, at de skulle stille på pontonbroen med blanke økser på skuldrene – en række på hver side af broen. – Da kejseren viste sig på broen, vendte alle som én ryggen til ham, og da der blev holdt velkomsttale, blev der pebet og hysset. Da kejseren ikke ville udsætte sig for lignende modtagelse i Åbenrå foretrak han at forlade byen hurtigst muligt.

Kort tid efter at prøjserne var kommet til Åbenrå, blev der en dag banket på jomfru Fannys dør. – Da hun lukkede op stod der to prøjsiske

officerer. Fanny bød dem indenfor og spurgte om deres ærinde. Den ene officer bad Fanny, om hun ville spå dem, de havde hørt om hendes kunst heri. – »Nej« – sagde Fanny – »det kan jeg ikke, jeg har aldrig ejet et spil kort, men der findes nok andre, som kan.« – »Højest mærkværdigt,« sagde officeren, »det er os fortalt, at vi hos Dem kunne få noget at vide om krigen.« – »Hvad ville De vide,« spurgte Fanny. »Åh, svarede officeren, »vi ville f. eks. så gerne vide, om vi kommer til Jylland.« – »Ja, det gør De,« svarede Fanny, »der er endogså en general, som planter et flag på Skagens spids, men tyskerne bliver ikke længe i Jylland.« – »Vi ville også gerne vide, om vi kommer til Fyn,« spurgte igen officeren. – »Nej,« sagde Fanny, »til Fyn kommer De aldrig.« –

En dag, da min moder atter besøgte Fanny – og de talte om de trange tider, sagde Fanny: »Ja min bedste, en gang bliver det jo godt – Sønderjylland bliver dansk – men det vil nok vare længe, for alt her i Åbenrå vil til den tid være så forandret – hele »Maden« bliver bebygget.«

»Maden« var en stor engstrækning, som lå lige ind til byen – om vinteren var den overrislet med vand og vi børn løb på skøjter dernede. –

Da moder kom hjem og fortalte, at der skulle bygges på »Maden«, lo min fader og sagde: »Umuligt – hvor skulle der kunne bygges på den bløde bund.«

Men det varede kun et par år, så begyndte tyskerne at fylde op derne, to store kaserner blev opført og en stor exercerplads anlagt. Alt imedens blev de ved at fylde op og efterhånden blev der opført en stor retsbygning, en banegård og et brandtårn. Nu er en stor del af terrainet inddraget til den ny havn og det store elektricitetsværk, som forsyner hele Sønderjylland med elektricitet – silopakhuse og mange andre bygninger er opført, så hvad Fanny for så mange år siden forudsagde, er alt sket. –

Fanny selv kom næsten aldrig på gaden, kun to gange kan jeg mindes, at hun har været ude af sit hus. – Den ene gang var, da hun i otte dage flyttede ned til min søster, imedens hun fik malet og gjort i stand i sine stuer. Min søster lejede da et par gange et køretøj, og Fanny var henrykt ved at komme ud i den dejlige natur, alle omgivelserne ved Åbenrå er jo vidunderlige. –

Den anden gang Fanny var ude, var anledningen hendes lille hund. – Min søster mente, at Fanny var så alene og foreslog hende en hund til selskab. Fanny protesterede, men hun fik den dog, og det varede ikke længe før hun kom til at holde så meget af »Kom«, at hun ikke for nogen pris ville miste den. – En dag, da hunden var i haven, gik Fanny ud for at kalde på den, men »Kom« var der ikke.

Fanny spurgte nogle børn, som legede på gaden, om de havde set hunden.

»Ja,« sagde en lille pige, »den stod der på trappen, men så kom hunde-

rakkeren forbi, og han tog den med sig.« –

Fanny iførte sig øjeblikkelig hat og sjal – gik ned på rådstuen og bad om, at tale med borgmesteren. Hun blev vist hen til hans kontor, hvor hun bankede på. – »Kom« blev der svaret, men borgmesteren blev siddende ved sit skrivebord med ryggen til Fanny. »Hvad ønsker De,« spurgte han. »Min hund,« sagde Fanny. »Hunderakkeren har taget den.« – »Så havde den naturligvis ikke hundetegn på.« – »Nej,« sagde Fanny – »det havde den ikke, for min hund kommer aldrig på gaden, men sig mig, hvordan jeg skal få fat i den igen.« – »Imod en bøde på 10 mk,« var svaret. – »Aldrig,« sagde Fanny, »betaler jeg 10 mk. fordi min hund har stået på min egen trappe.« – »Ja, så må bøden afsones,« sagde borgmesteren. –

»Mener De, at jeg skal arresteres.« – »Ja, selvfølgelig, når De ikke vil betale.« –

Da Fanny havde betænkt sig lidt sagde hun: »Vil De så arrestere mig med det samme, jeg er ikke vant til at gå på gaden og kommer ikke herhen igen.« – Borgmesteren rejste sig, betragtede hende og sagde så:

»Hvem er De.« – »Mit navn er jomfru Fanny.« – Borgmesteren tog en stol, – »tag plads,« sagde han. – »Nej tak« sagde Fanny, »jeg kan godt stå op, som jeg hele tiden har gjort.« – »Vi to – jomfru Fanny, har hilst på hinanden før,« sagde borgmesteren. »Ja,« sagde Fanny, »hos enke-dronningen på Augustenborg slot, men det er snart så længe siden hr. von Krogh, at jeg troede, De havde glemt det. – Men sig mig nu – skal jeg arresteres, eller kan jeg få min hund.« – »Deres hund skal om et øjeblik blive bragt Dem,« sagde borgmesteren. – »Det er ikke nødvendigt,« sagde Fanny, »fortæl mig blot hvor hunderakkeren bor, så skal jeg selv hente den.« – »Det kan De ikke,« sagde borgmesteren, »Hunderakkeren bor på vægterpladsen oppe på et loft, men hunden skal nok blive bragt til Dem.« – Døren blev lukket op for Fanny og en bukkende borgmester førte hende til udgangsdøren. – Jeg kan endnu se hendes smukke leende øjne, når hun fortalte om forvandlingen med borgmesteren, da han fik at vide hvem hun var. –

En dag, da min moder atter besøgte Fanny, sagde hun: »De skulle blot vide, hvad jeg i dag har set. Der kom en mand kørende forbi mine vinduer – og tænk Dem – på et hjul.« – Moder mente jo, at det var umuligt, at nogen kunne køre på et hjul. »Ja – der var sågar to hjul, et stort foran og et lille bagved,« sagde Fanny. – Da moder hjemme fortalte det syntes vi, at det var noget snak – hvem kunne køre på et hjul. –

Mange år efter kom cyklerne frem, og den første cykle, som kom til Åbenrå var et højt hjul med et lille hjul bagved.

Nu gik tiden sin gang og årene svandt. Hver gang min moder havde besøgt Fanny kom hun hjem – opfyldt af mærkelige ting, som Fanny havde sagt der ville ske før Sønderjylland blev dansk. Først den forfærde-

lige krig, hvor så mange forskellige nationer ville blive indblandet. Krigen ville blive lige så hård til vands som på land.

Min moder, der nu var bleven gammel, syntes ikke hun kunne udholde den tanke, at hun endnu en gang skulle opleve en krig. – »De skal ikke være bange min bedste,« sagde Fanny altid til hende, »Åbenrå lider ingen overlast, når soldaterne kommer ind i byen gælder det kun om, at have noget til dem at spise. Lad Deres pige sætte alt på bordet, hvad De har af madvarer. De kan få nøglen til mit hus og gå derop – der kommer ingen soldater, de går kun ind i de store huse for at få mad.« – »De siger,« sagde min moder, »at jeg skal have nøglen til Deres hus, er De her da ikke til den tid.« – »Nej,« sagde Fanny, »jeg tænker, at de, jeg tilhører, har taget sig af mig.« –

En anden gang sagde Fanny:

»Jeg tror nu det varer længe inden det bliver dansk hernede. Der skal ske så store forandringer med alting, og det bliver ikke Christian den Niende der kommer hertil som dansk konge. – Kongen, der kommer her ind i byen, er en mand i sine bedste år, hverken ung eller gammel. – Der er sort af mennesker for at tage imod ham, men ikke et bekendt ansigt har jeg set iblandt dem. Hvor er alle de gode, danske mænd, de må jo være døde, ellers ville de da være her den dag.«

Så kom Køllertiden og med den den ene udvisning af danske undersåtter efter den anden. –

Vi danske havde en forening, som hed »Frederiks Klubben«, en gammel forening, som havde eksisteret så lang tid jeg kan huske tilbage. –

Hver gang vi havde en sammenkomst eller udflugt, var der altid to politibetjente eller en gendarm og en politibetjent til stede. – En sommerdag havde vi en udflugt til Lisenlund, som lå på den søndre side af Åbenrå fjord. Da vi samledes på damperen var der selvfølgelig to politibetjente, men de tvende herrers nærværelse betragtede vi altid som et nødvendigt onde. – Vi spiste til aften på Lisenlund og der blev ved bordet holdt taler for damerne og »Frederiks Klubben«. Dagen efter blev min mand og advokat Bekker kaldt op til borgmesteren, men talerne havde været så harmløse, at de slap med en advarsel. – Samme aften kom der én, ganske sagte, op ad vor trappe. Det var en fuldmægtig fra landrådskontoret, han kendte min mand, fra de tidligere havde opholdt sig sammen i Ribe, og han sagde: »Jeg udsætter mig for meget ved at gå op til Dem, ser nogen mig kan jeg risikere at miste min stilling, men jeg må sige Dem, at De skal være meget forsigtig, De er på den »sorte liste«, jeg har set Deres navn. Ved den allermindste anledning vil De blive udvist.«

Efter nogen tids forløb kom der indbydelse fra Esbjerg, Varde og Ringkøbing til 2000 sønderjyder. – Indbydelsen var sendt til J. P. Junggreen i Åbenrå. Han kom til os og spurgte om vi ville med på turen hvor-

til vi med glæde svarede ja. – To dage efter kom Junggreen og sagde til min mand, at han havde hørt, at de danske undersætter ville få ubehageligheder, hvis de tog med på den tur – og han ville anbefale min mand, at blive hjemme. – Jeg ville så også opgive turen, men både min mand og Junggreen sagde, at jeg rolig kunne deltage – da jeg jo var tysk undersåt – så for mit vedkommende var der intet i vejen. – Jeg tog så med, og da vi kom til Vamdrup holdt der det danske tog, som skulle bringe os videre. – To lokomotiver, pyntede med danske flag og guirlander holdt foran det lange tog. Vi jublede af glæde, da vi så det danske flag og det var et strålende lykkeligt selskab, som besteg toget. Jeg var med til Ringkøbing og tilbragte der tre uforglemmelige dage. Den følelse vi danske sønderjyder var betaget af, når vi hørte danske fædrelandssange og så det danske flag kan danske vist ikke rigtig forstå. –

De tre vidunderlige dage fik kun alt for hurtig ende – og så kom hjemrejsen. – Atter det store flag- og blomstersmykkede tog – men da vi nåede Vamdrup stod der et langt, tysk tog, med lutter kreaturvogne. – Junggreen spurgte stationsforstanderen hvor det tog holdt, som vi skulle med. – »Der,« var svaret. – »Men det er jo kreaturvogne, sagde Junggreen – »og vi har billetter til tredje kl.« – Stationsforstanderen så spottende på Junggreen, trak på skulderen og sagde, at kreaturvogne var gode nok til den slags lystrejsende. Nå, hjem skulle vi – så der var jo intet andet at gøre end bestige kreaturvognene. Da vi nåede »Røde Kro«, sagde Junggreen: »Nu er Åbenrå banegård fyldt med toldere og politimænd, som skal genere os, hvad, om vi spadserede hjem herfra – så kommer vi en anden vej ind i byen, og hver kan gå til sit.« De få deltagere, som fandt vejen for lang og som kørte med ind til Åbenrå, fortalte om, hvor morsomt det havde været, at se alle de skuffede ansigter, da vognene tildels var tomme. –

Fjorten dage efter hin mindeværdige tur stillede en politibetjent i min mands forretning og meddelte, at jeg omgående skulle møde hos borgmesteren. Min mand spurgte forundret hvad det skulle betyde. – »Jeg kender det ikke,« sagde politibetjenten – »det er en ordre jeg går efter.« –

Min mand gik straks op til borgmesteren, hvor han fik at vide, at det var hans hustrus nærværelse, som ønskedes. – »Min hustru kan ikke komme, hun er syg,« sagde min mand. – »Det må der skaffes en lægeattest for,« sagde borgmesteren. – »Javel,« sagde min mand, »nu skal jeg gå til dr. Duus,« (den tyske læge), men da borgmesteren hørte dr. Duus navn var en lægeattest ikke mere nødvendig.–

»Men Deres hustru har været med sønderjyderne i Ringkøbing, og af den grund er der kommen en udvisningsordre,« sagde borgmesteren. »Er der andre, som skal vises ud,« spurgte min mand. – »Ja, det er der,« og borgmesteren nævnte navnene på to danske familier. – »De mennesker

har slet ikke været med på turen,« bemærkede nu min mand, »så det kan jo ikke være grunden.« – »Det er det heller ikke,« sagde borgmesteren, »der er ingen grund.«–

En betjent kom nu for at tage vort signalement op, i tilfælde af at vi kom til Åbenrå uden tilladelse ville vi få 6 ugers arrest. –

I 16 år havde min mand været købmand i Åbenrå – 14 dage blev der ham tilstået til at realisere sine ting – resten måtte han overlade til fremmede. –

Den 28. oktober 1884 stod vi på banegården for at rejse bort fra slægt og venner og fra alt det, vi holdt af. – Der var mødt så mange for at tage afsked med os, hvor var det et forfærdeligt øjeblik, jeg syntes, at det var umuligt at komme over, men man kan jo så uendelig meget, når man ved man skal. –

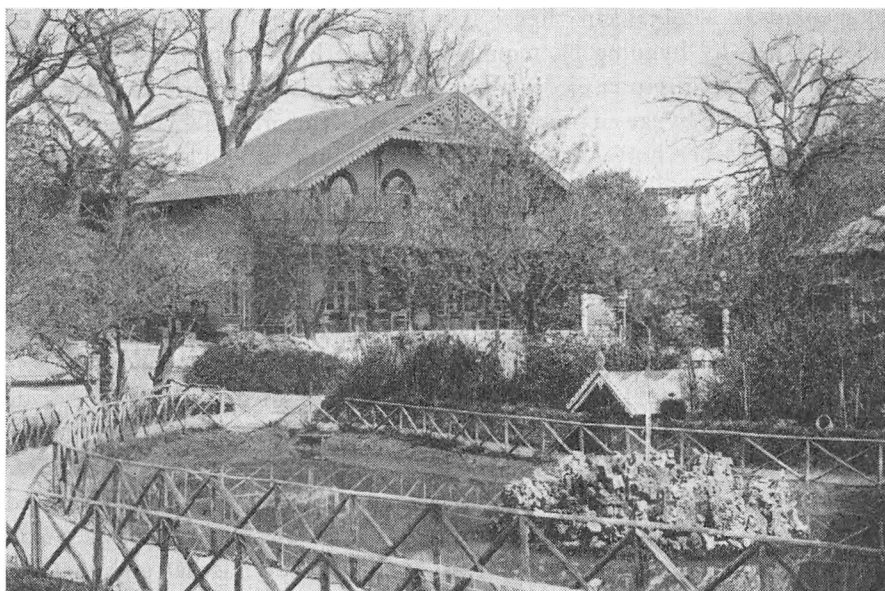
Jeg har mange gange været i Åbenrå uden tilladelse, myndighederne kendte mig alle, men ingen lagde mig hindringer i vejen. – Min mand prøvede kun at rejse derover 2 gange uden tilladelse. – Vi ejede i Åbenrå et hus, hvor min moder boede og hvor der desuden var flere lejligheder. – Af og til var der jo adskilligt at ordne med lejeforhold etc., og en gang skrev min moder, om min mand ville komme derover. – Vi vidste, at spurgte vi om tilladelse, kunne der godt hengå 14 dage før svaret kom, derfor bestemte min mand sig til at rejse til Åbenrå om aftenen og mente at kunne være færdig til at rejse derfra igen næste middag. – Men om morgenen kom der en politibetjent for at hente ham til borgmesteren. – Det var bleven meldt på landsrådskontoret, at min mand var set i byen og han fik nu ordre til, hurtigst muligt, at forlade byen. Min mand spurgte borgmesteren, om han måtte blive til kl. 12, da han til den tid ville være færdig med sine forretninger. – »Bliver De til kl. 12, ser jeg mig nødsaget til at arrestere Dem,« sagde borgmesteren.

En anden gang havde et lille selskab i den by, hvor vi boede, lejet en damper, som skulle sejle os til Åbenrå. Der var bestilt en vogn, som skulle holde på broen, når vi ankom, min mand og nogle af selskabet ville nemlig tilbringe dagen på køretur, for rigtig at se Åbenrås smukke omegn.

Da det rygtedes i byen, at en damper, med et stort dansk flag, lå i havnen, var der mange mennesker forsamlede på broen, da vi om aftenen skulle sejle derfra. –

Da vognen, med selskabet, ankom – og de mange bekendte så min mand, blev der stor gensynsglæde. – Pludselig stod der en tysk rektor ved siden af min mand og spurgte: »Har De tilladelse til at være her,« – men min mand svarede blot: »Hvad kommer det Dem ved,« – hvorefter han gik om bord og vi sejlede bort. –

I Åbenrå havde danskerne længe ønsket at eje et sted hvor de kunne

Folkehjem.

holde deres sammenkomster. De købte en restaurant, som hed »Svejts«, der lå lige uden for byen, med en stor smuk have. Danskerne kaldte deres ny ejendom for »Folkehjem«. – Det varede ikke længe, før de måtte spekulere på, at få bygget til, da der ikke var plads når de holdt deres store møder. Ved frivillige bidrag kom der snart så meget ind, at der kunne bygges en ejendom ved siden af det gamle »Folkehjem«, med stor forsamlingsaal, bibliotek og et lille teater. – Da »Folkehjem« var fuldstændig i orden, var der stor stemning for at få en lille frimenighedskirke. Pengene til den skulle ligeledes komme ind ved frivillige bidrag. – En gang, da jeg var hjemme i Åbenrå, var jeg inviteret til eftermiddagskaffe hos capt. Carl Fischer. – Da vi sad der, blev der banket på døren, og en velklædt bondemand kom ind. – Han lagde 2000 mk. på bordet, til hjælp til kirken. Capt. Fischer takkede og bad om mandens navn. – »Med navnet kan det være det samme,« svarede manden, »vi ønsker jo alle at få en dansk kirke, hvor vi kan høre Guds ord forkyndt i vort eget sprog.« – Da manden var gået, spurgte jeg Fischer, om der var mange, der gav så store bidrag. – »Jeg må ikke nævne navne,« svarede Fischer, »men når jeg nu skriver summen, jeg nu modtog, ind på listen over de indkomne bidrag, så kan du jo, over min skulder, se lidt på listen.« Det gjorde jeg, og så mange, både store og små summer. En dame havde skænket 10.000 mk. (Den gang var der jo kun ringe forskel på mark og kroner.)

Det varede ikke længe, før de begyndte at se sig om efter en passende

byggeplads. – »Folkehjem« ligger lavt, men omgivelserne højt. – Lige ved siden af den ny bygning lå, temmelig højt, et lille sommerhus, med have ned til Chausseen. Huset ejedes af en tysk isenkræmmer, men der blev fortalt, at han ville bygge en moderne villa i villakvarteret på Chausseen.

Da cpt. Fischer hørte, at huset var til salg, gik han til isenkræmmeren, for at spørge, om det var tilfældet, at huset skulle sælges, for i så tilfælde var han køber. – »Ja,« svarede isenkræmmeren. »Huset skal sælges, men ikke til danskerne.« –

Nogle dage efter talte Fischer med en af sine bekendte ude fra Kinakysten, en mand med tyske sympatier, og Fischer fortalte ham om sin samtale med isenkræmmeren. – »Nu skal jeg købe huset,« sagde den tyske kaptajn, »så kan I købe det af mig igen,« og således gik det til, at de fik den plads, de så gerne ville have.

Så blev kirken bygget. –

En smal sti fører fra »Folkehjems« have op til kirken og en smuk, bred kørevej går fra Chausseen op til kirken. Da kørevejen skulle anlægges stod der et stort vejtræ og spærrede for indkørslen. Kapt. Fischer gik til borgmesteren og spurgte, om de måtte fjerne træet, da vognene ikke kunne passere når de kørte til barnedåb, konfirmation eller bryllup. – »Nej,« svarede borgmesteren, »træet står ikke os i vejen, lad det kun stå.«

Kapt. Fischer svarede på sin rolige måde, at det gjorde såmænd heller ikke noget, de par skridt op til kirken var lette at gå. –

Det så jo højst aparte ud, med en smuk anlagt kørevej og et stort træ midt på vejen. Fremmede, der kom til byen, spurgte forundret: »Hvad betyder dog dette,« og når de så hørte historien, var der ikke mange, der syntes om det. – En dag sendte borgmesteren bud efter kapt. Fischer, og sagde til ham, at nu måtte de have lov til at fjerne træet. – Kapt. Fischer svarede, at træet slet ikke stod danskerne i vejen, nu havde de vænnet sig til at gå op til kirken – og han viste jo, at byen så nødig ville af med træet. – Det endte med, at byrådet sendte folk ud for at fælde træet. –

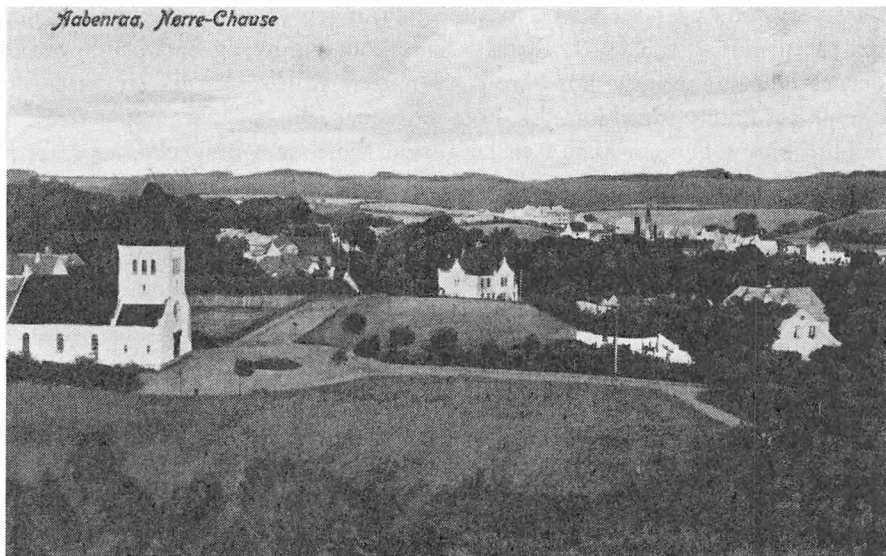
Kapt. Fischer var tyskerne i vejen i Åbenrå. – Han var en velhavende og velbegavet mand, forsvarede en sag lige så godt på tysk som på dansk og altid var han villig til at hjælpe danskerne, hvor han kunne.

Da vi blev udvist var jomfru Fanny død – hun døde 1881.

En af de sidste gange min moder besøgte hende, talte hun om det store tyske rige, som var fremstået ved erobringer. »Efterhånden vil enhver tage sit,« sagde hun. »Prøjsen vil ende som det lille Hohenzollern, hvoraf det er fremstået, men der vil nok gå menneskealdre inden det sker.«

»Hvad jeg så ofte tænker på,« sagde Fanny også, »er hvordan det kan blive til virkelighed hvad jeg har set. Jeg har stået på rådhustrappen og set

Aabenraa, Nørre-Chause

I 1900 stiftedes en dansk frimenighed i Åbenrå, og et par år efter opførtes Sct. Jørgens kirke tæt ved Folkehjem; her holdt frimenigheden til, indtil den blev opløst i 1922. I 1948 blev den gulkalkede kirke sognekirke under folkekirken.

I modsætning til almindelig dansk skik er Sct. Jørgens kirke af hensyn til terrænforholdene opført med koret mod vest, mens indgangsportalen er placeret mod øst, i tårnet. Billedet, et koloreret postkort, er antagelig fra ca. 1910, og teksten »Aabenraa, Nørre-Chause« passer ikke særlig godt. Haderslevvejen kan man kun gætte sig til i baggrunden.

ud over maden og skoven og fjorden, men så skulle husene jo bort og der er jo gade hele vejen.«

(Allerede i mange år har der været en bred gade. Byen købte to huse til nedrivning og lavede gaden for at lette kørslen fra havnen op i byen. Åbenrå er jo så bakket.)

En dag, da min moder var hos Fanny sagde hun: »Jeg tror snart jeg kommer herfra, alt har været så underligt for mig i den sidste tid. Forleden dag, da jeg ville ud i mit køkken, var det, som om jeg ikke kunne komme frem derude, der lå så meget på gulvet – og køkkendøren kunne jeg ikke lukke op, der stod noget for den. Det må vel være kufferter, som de pakker mit tøj i, der fylder så meget i det lille hus.«

Et par måneder efter at jomfru Fanny havde talt om, at hun mente snart at komme bort, spadserede min moder og jeg en tur og ville på hjemvejen se op til Fanny. En kone lukkede op for os, og sagde, at jomfru Fanny var meget syg. Da vi kom ind, så vi hende ligge i sin seng, lille og fin, med røde feberkinder. »Skynd dig, hent en læge,« sagde min moder til mig, men

Fanny rystede på hovedet og sagde: »Nej, ingen læge, men Anna.« – Jeg gik så til min søster Anna, fortalte hende om Fanny og bad hende ordne det, så hun kunne blive hos Fanny om natten. Min søster gik straks derop og var hos Fanny indtil hun, kl. 4 om morgenen, døde.

Hun blev lagt i sin kiste i en lang hvid kjole, som hun selv havde broderet, fin og yndig så hun ud, med de smukke træk og det lange brune hår. Ude i køkkenet var gulvet efterhånden bleven tæt pakket med kranser og op foran køkkendøren stod kistelåget. –

Fanny havde intet testamente oprettet, så hvad hun efterlod sig tilfaldt den tyske stat. –

Hvor ofte jeg dog tænker på dette sjældne menneske, så mange minder der knytter sig til hende.

Da jeg i sin tid kom hjem fra min bryllupsrejse, fandt jeg i spisekammeret en kurv med smør, brød, kaffe, risengryn, med en lykønskning fra jomfru Fanny. Da jeg var oppe hos hende, for at sige hende tak, fortalte hun mig, at når de ting var de første, der kom ind i spisekammeret, skulde man aldrig komme til at mangle det nødvendigeste, og gudskelov, jeg har hidtil ikke manglet noget.

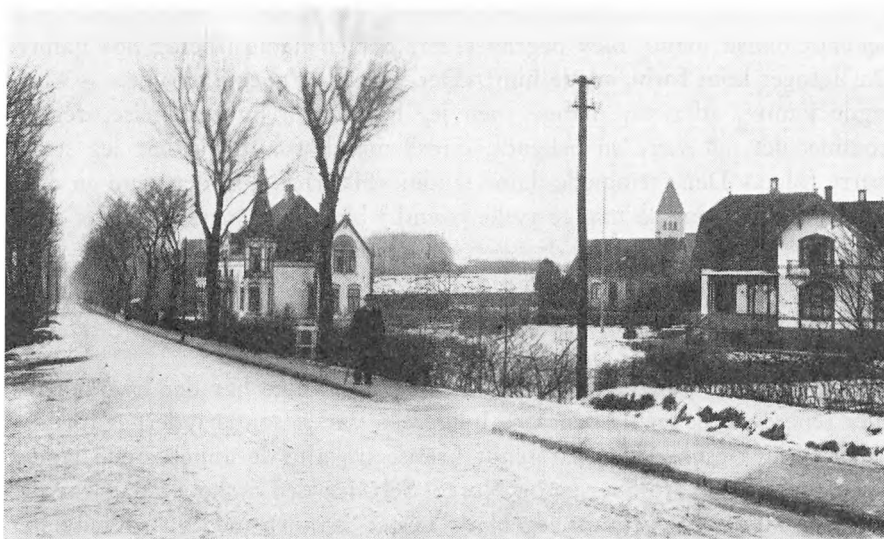
Da min mand som 26-årig begyndte sin forretning i Åbenrå, forærede Fanny ham en lykkeskilling, en specie præget med billedet af Kristian den Ottende og Frederik den Sjette. Den mønt har ligget i hans pengekasse, indtil han som 70-årig overdrog sin forretning til fremmede. –

Flere år før Fanny døde sagde hun til min søster, som var gift og havde 2 drenge, at hun også fik en lille pige.

Så skete der i Åbenrå en sørgelig tildragelse. En ung arbejdsmand havde plads på en gård en lille mil fra Åbenrå, han blev syg af tyfus og sprang i vildelse i en brønd. Et par dage efter døde han. Konen, som havde tjent hos mine forældre, kom ind til min moder og var aldeles fortvivlet, tre små børn var der, en lille pige på 5 år, en på tre år og en lille dreng i vuggen. Den dag manden skulle begraves druknede konen sig i slotsdammen. Gode mennesker tog sig af børnene, den ældste pige kom til min søster og svoger. »Nu har Anna så fået den lille pige, som De har talt om der skulle komme,« sagde min moder til Fanny. »Nej,« sagde Fanny den lille pige jeg har talt om, skal nok komme, jeg har set hende, men hun kommer tidlig nok, for når den tid kommer, sker der en forandring hos Anna, hvad det er ved jeg ikke.«

To år efter fødte min søster en lille pige, og 8 uger efter døde hendes mand pludselig af et hjerteslag. –

Aldrig var jeg hjemme i Åbenrå på besøg uden vi talte om Fanny. – Det var jo den genforening hun havde lovet os, og som trak så længe ud. Det var så uforståeligt, fordi hun havde sagt, at Danmark ikke ville komme med i den forfærdelige krig. Danske soldater ville besætte den ene side

Haderslevvej, også kaldet Nørre Chaussé (udt. Nørre Skassé), fotograferet ca. 1910. I baggrunden ses Sct. Jørgens kirkes tårn.

og tyske soldater den anden side af grænsen, men ikke et skud ville der blive løstet. –

»Sønderjylland kommer tilbage til Danmark og danskerne kan få meget mere end de bryder sig om.« Det har jomfru Fanny sagt for over 70 år siden.

Fanny talte også ofte, om den store flåde tyskerne en gang ville få, hun havde set hele Åbenrå fjord fyldt med store, grå, tyske panserskibe. Min fader sagde: »Hvor skulle de få så stor en flåde, som kan fylde Åbenrå fjord, de har jo kun 5-6 krigsskibe.« Men jeg har set det halve af den tyske flåde fylde Åbenrå fjord. – Jeg overværede en tysk manøvre i Åbenrå, og da blev det mig fortalt, at det var halvdelen af den tyske flåde, helt over imod Als var den brede Åbenrå fjord fuld af store grå panserskibe.

Da krigen, i 1914, brød ud blev min yngste søn indkaldt og kom med en deling soldater fra Odense over for at besætte grænsen. –

Mange af vore venner mente jo, at det var frygteligt, at han var kommen derover på det udsatte punkt, men jeg var så vis på, at danskerne ikke kom med i krigen, det havde Fanny jo sagt.

Min søsterdatter skrev fra København, om hendes moder og lille pige måtte komme over til Fyn til os, de turde ikke blive i København, hvis byen blev bombarderet. – Jeg svarede dem, at de så gerne måtte komme, hvis de var bange, men København bliver ikke bombarderet, Danmark kommer jo ikke med i krigen, husker I dog ikke på, hvad Fanny har sagt.

En ting jeg også husker om jomfru Fannys »forudseenhed«. – Der

hvor Fanny boede skulle alle ligtog passere. Da Frederik Fischer, en meget bekendt dansk mand, blev begravet, var der en dame i besøg hos Fanny. Da ligtøget kom forbi, sagde hun: »Det var da et mægtigt følge.« – »Ja,« sagde Fanny, »der var mange, men jeg har set en ligbegængelse, der vil komme, det må være en bekendt, dansk mand, for aldrig har jeg set et større følge.« Den fremmede dame sagde: »Hvorfor skal det være en dansker, her er jo dog så mange tyske mænd i byen, som også vil få et stort følge.« – »Nej, det er en dansker,« svarede Fanny. – »Kisten er fuldstændig dækket af kranse med brede brogede silkebånd, det ser ud, som om det er mange forskellige landes farver, men mest dominerende er røde og hvide bånd.«

Det var J. P. Junggreens ligfærd, så stort et følge har der hverken før eller senere været set i Åbenrå. – Junggreen var jo sønderjydernes fortaler i den tyske rigsdag. Der var sendt kranse fra alle de annekterede landes rigsdagsmænd og fra Sverige og Norge. Selv fra den tyske rigsdag var der sendt en stor sølv-egekrans, egeblade fæstet sammen med en sølvciseleret rød og hvid sløjfe.

Junggreen blev jo desværre ikke gammel, de hårde fæstningsstraffe han blev idømt, fordi han kæmpede for den danske sag, ødelagde hans helbred og voldte hans tidlige død. –

Fanny talte også om, at der ville komme endnu en krig. –

Vest fra flygter folk til Åbenrå, Als og Sundeved, ville horder, uden kommando, stormer igennem Åbenrå, de søger ind, hvor der ser velhavende ud, og hvor de intet får, gør de fortræd. –

»Vi kan vel nok give en sulten soldat et stykke brød,« sagde min søster.

»Ja, min bedste, hvis I har noget.« –

I tre dage vil Åbenrå trænges hårdt. Imellem Åbenrå og Haderslev, ved noget, som ligner halvt et tårn og halvt en vejrmølle (Knivsbjerg?) står det sidste afgørende slag. På den ene side står danskerne – ældre mænd og ganske unge. – Modstanderne kendte Fanny ikke. Den danske hær er svag, men Gud giver sejren. Da bliver Danmark stort – når langt imod syd, en stor del af Holsten ligger nord for grænselinien.

»Det vil vi danske slet ikke have med,« sagde min søster, »hvad skal danskerne med alt det tyske land og alle de tyske mennesker.« –

»Min bedste,« svarede Fanny, »vi bliver ikke spurgte derom. Tyskland skal betale til alle sider, penge har de ikke, de må betale med land. Åbenrå står godt, når krigen er forbi, og den er bleven meget større.«

Nu har jeg fortalt, hvad jeg erindrer om jomfru Fanny.

Jeg er vel én af de sidste, der er tilbage af dem, som personlig har kendt Fanny, og jeg mener at hun var et menneske, der fortjener at blive mindet og som sent må glemmes.

JØRL kirkes oprindelse

Pastor, dr. theol. G. Weitling, København, der i 1961–62 var sognepræst ved Jørl kirke, har samlet nogle overleverede træk fra kirkens opførelse. Se også Sønderjysk Månedsskrift, 1952, side 145–150, hvor seminarielæktor H. V. Gregersen har behandlet emnet »Sønderjyske kirkeflytningssagn« på en bredere basis.

Mellem landevejene Flensborg–Husum og Flensborg–Slesvig ligger Jørl sogn. Flankeret af Eggebek og Vanderup fører det en ubemærket tilværelse på den sandede slesvigske midterryg. Turiststrømmen går udenom sognet, der i mangt og meget stadig sover en tornerosesøvn. Befolkningen er præget af overtro, og de gamle skikke holdes i vid udstrækning i hævd.

Symbolisk ligger kirken på en kunstig opfyldning midt i det udstrakte og tyndt befolkede sogn, der omfatter fem større landsbyer: Kirkebyen Lille-Jørl; Store-Jørl; Janneby; Sollerup og Sønder Haksted. Kirken, der præsenterer sig smukt for den besøgende, ligger omgivet af enge, der gennemløbes af den lunefulde Jerrisbæk. Af og til er bækken bred og rivende, til andre tider smal og mindre temperamentsfuld. En omfattende regulering af vandløbet har i de seneste år ændret disse forhold og delvis ødelagt idyllen. Med sit snehvide ydre danner kirken dog stadig en tydelig og smuk kontrast til de grønne enge.

Særlig gammel er Jørl kirke egentlig ikke. Kirke og sogn kan kun se tilbage på en 600-årig historie. Egnen har været så uegnet til menneskelig beboelse og kultur, at der på grund af den manglende befolkningstæthed ikke har været behov for at bygge en kirke på stedet før 13-hundredetallet.

Det datidige landskab udgjordes af store mose- og hedearaler, hvis karakter det fredede område på Rimmelsbjerg ved Store-Jørl endnu formår at give et godt indtryk af. Kun lejlighedsvis kunne den rejsende, der i senmiddelalderen vovede sig ud i denne egn for at aflægge kirken, der i øvrigt var en vicarie St. Catharina, et besøg, se røgen stige op af en kongelig kolonists lave og fattige hytte.

Da jeg i 1961–62 gjorde tjeneste i det isolerede sogn, fik jeg lejlighed til at beskæftige mig med kirkens grundlæggelsehistorie. Den indeholder interessante momenter, der hidtil har unddraget sig folkemindeforskernes og historikernes opmærksomhed.

Pastoratsarkivet indeholder kun yderst sparsomme optegnelser, hvad de historiske fakta angår. Flittigst til at bevare og nedskrive materiale af historisk værdi har de danske præster været, der gjorde tjeneste i sognet efter Treårskrigen i midten af det 19. århundrede. Noget af dette ma-

teriale er af pastor R. Sievers blevet bevaret i den håndskrevne sognekronike.¹

Hvad kirkens og sognets tidligste historie angår, findes der – undtaget enkelte spredte notitser i sognets kirkebøger – ingen optegnelser, som indeholder oplysninger, der ikke allerede er overleveret i den såkaldte »Flensburger Propsteibuch« fra 1538². Med hensyn til kirkens grundlæggelse må vi derfor nøjes med den oplysning, »at den enkelte teglstensbygningens oprindelse ikke kan konstateres«³. Nyere undersøgelser mener at kunne datere kirkens grundlæggelse til det 14. århundrede. Kirken er bygget dels af kampesten, dels af tegl og har formodentlig afløst et beskedent kapel af træ⁴.

Lige så usikker som dateringen er motiverne til kirkens opførelse på så dybtliggende og fugtigt et sted i sognet, som tilfældet er. Under normale omstændigheder ville man ikke have placeret en bygning af denne slags på et sådant sted.

Hvad såvel kirkens som præstegårdens placering angår, verserer der et endnu ikke nedskrevet sagn i sognet, som har krav på at blive bevaret for eftertiden.

I forbindelse med et besøg hos Heinrich Lorenzen i Sollerup, der interesserede sig for den lokale historie, hørte jeg første gang denne beretning fra sognets første tid omtalt. Om fortællingen indeholder en historisk kerne, eller om der er tale om et af de såkaldte ætiologiske sagn, der i det konkrete tilfælde prøver at give en plausibel forklaring på kirkens og præstegårdens usædvanlige beliggenhed, må stå hen i det uvisse og vil vedvarende forblive omgivet af legendens slør.

Oprindelsessagnet (Version I) har følgende indhold: Da man ville gå i gang med at bygge en kirke, kunne man ikke blive enig om, hvilket der var det egnede sted til opførelse af den sacrale bygning. Mening stod stejlt over for mening, og radikalere midler måtte derfor finde anvendelse, inden en acceptabel løsning kunne findes. Det forslag, der vandt alles bifald, var, at man kunne binde to okser sammen og så jage dyrene sammenbundne ud på marken. På det sted, hvor de blev fundet den følgende morgen, skulle Jørl kirke bygges. Den næste morgen blev okserne fundet liggende på en køn og saftig eng ved Jerrisbæk, og der blev så Jørl kirke placeret.

I den folkelige tradition findes sagnene imidlertid som oftest overleveret i forskellige variationer. Fortællingen om Jørl kirkes grundlæggelse dan-

1. Reimer Sievers 1848–1920. Præst i Jørl 1882–1919.
2. W. Jensen: »Das Flensburger Propsteibuch vom Jahre 1538«. I »Schriften des Vereins für Schl.-Holst. Kirchengeschichte«. 2. Reihe, Bd. 10, hefte 1, Preetz-Holstein 1949, s. 61.
3. R. Haupt: Kunstdenkmäler, Bd. I, Kiel 1887, s. 287.
4. D. Ellger: Die Kunstdenkmäler des Landkreises Flensburg, 1952, s. 28, 215 ff.

ner ingen undtagelse fra denne regel og er overleveret i forskellig skikkelse.

Ved den første version stod de sammenbundne okser i hændelsernes centrum. En anden form (Version II) ved at fortælle, at man sendte to okser af sted, der i modsætning til de i den første version omtalte ikke var bundet sammen. Da man den følgende morgen genfandt de to okser, lå den ene der, hvor nu kirken er placeret, medens den anden havde lagt sig på det sted, hvor præstegården er blevet opført. Dette er forklarligt. Okserne er gået derhen, hvor vadestedet over Jerrisbækken befandt sig.

Til fordel for at sagnet kan indeholde en historisk kerne taler den kendsgerning, at præstegården er opført øst for kirken og adskilt fra denne ved Jerrisbækken.

Den uheldige adskillelse af kirke og præstegård har ikke kunnet forblive helt uden følger. Disse har da også fæstnet sig i sognets overlevering. Da broen over Jerrisbækken endnu ikke var opført, førte der således en sti fra præstegården over bækken til kirken nordfor den nuværende bro. Egepæle i åen erindrede om denne sti, inden pælene blev fjernet i forbindelse med de seneste års regulering af åen.

Den håndskrevne sognekrønike beretter en historie, der knytter sig til denne præstesti. Ifølge denne overlevering skulle kroværten og degnen med forenede kræfter have skubbet præsten i bækken med det resultat til følge, at præsten druknede. Grunden til opgøret har været præstens usædvanlige held i kortspil. Præstens navn er ikke kendt, men han skal have været sognets anden præst efter reformationens indførelse⁵.

Men tilbage til kirkens grundlæggelse. Det kan ikke med sikkerhed konstateres, om der i den omtalte mundtlige overlevering findes en historisk kerne, usandsynlig forekommer det mig imidlertid ikke. I hvert tilfælde kaster beretningerne et interessant lys over den senmiddelalderlige befolknings tænke-, leve- og handlemåde på den sønderjyske midterryg.

Kirken i Jørl er ikke den eneste, i hvis grundlæggelsehistorie okser har spillet en rolle. Flere af de slesvig-holstenske sagn indeholder minder om sogne, hvor okser har vist vejen til det hellige sted, hvor kirken skulle bygges.

Den kendteste af disse kirker er kirken i Breklum. Tre adelige jomfruer, som ville bygge en kirke på en høj, kaldet Steenborg, havde kun lidt held med deres forehavende. Hvad der blev bygget op den ene dag, var ikke mere til stede den næste. Da lod de tre fromme jomfruer læsse en vogn, spændte to diegivende køer for og lod disse gå, hvorhen de ville. De standsede til sidst der, hvor nu kirken i Breklum ligger.

I Schwesing spændte man to unge tyre og i Witzwort en sort og en hvid okse sammen og byggede kirken, hvor disse slog sig ned for natten. Også 5. Jørl, Kirkelig Sognekrønike (håndskrevet), s. 13 og 15.

i Stintebüll, såvel som i Hemme og Kisdorf byggede man kirken, hvor man om morgenen fandt de to okser eller køer, som man om aftenen sammenspændte havde sendt af sted⁶.

Til disse navne kan vi nu føje Jørls. Samtidig kan vi berige traditionen med versionen om de to usammenbundne okser, der dog muligvis er en senere ætiologisk forklaring.

Helt bortset fra om sagn som disse indeholder en historisk kerne eller ej, så er de interessante for folkeminddeforskningen. Det er derfor også en nødvendig opgave at lignende overleveringer ikke går i glemmebogen, men optegnes inden den moderne udvikling skyller hen over de isolerede sogne, hvor sligt endnu er i omløb og udsletter minderne om fordums dage.

Lad mig til sidst gøre nogle religionshistoriske antydninger, der kan forklare, hvorfor man netop har ladet okser vise vej til de hellige steder. Selv om alle forsøg på en forklaring i sidste ende er særdeles hypotetiske, er det dog tydeligt, at anvendelsen af okser skyldes reminiscenser helt fra vikingetiden. Nogle afsnit i det også for den sønderjyske forhistorie så interessante sagn om Ragnar Lodbrog er bemærkelsesværdige i så henseende⁷.

Sagnet fortæller bl. a. om svenskekongen Eystein (også kaldet Eisten el. Østen), der residerede i Uppsala. Han havde indrettet et offersted, fordi han troede på de kræfter, offeret skulle fremkalde. Eystein og hans folk tilbød en hellig ko, som de kaldte Sibilja og indviede rigelige ofre til.

Sagnet omtaler den hellige ko fortrinsvis som svenskernes »hemmelige våben«. Frygtelig brølende løb den danskerne imøde og anrettede stor forvirring⁸.

Navnet Sibilja ligner klangligt i påfaldende grad det græske Sibylla. En tilbundsgående etymologisk undersøger vil muligvis drage en anden konklusion! Sibylla er navnet først på en, senere på flere sandsigersker, der særligt er knyttet til den græske gud Apollos.

Der består således en mulighed for, at ældgamle religiøse forestillinger lever videre i sagnet om Jørl kirkes grundlæggelse. Vore forfædre har benyttet sig af okser, fordi man tilskrev dem magiske, religiøse kræfter af profetisk art.

Efter datidige forestillinger har disse kræfter gjort okserne særlig egnede til at vise vejen til det sted, hvor Gud ville tilbedes og kirken skulle rejses.

G. Weitling

6. Schleswig-Holsteinische Stammeskunde (Deutscher Sagenschatz). Schleswig-Holsteiner Sagen- Gesammelt und herausgegeben von Gustav Fr. Meyer, Jena 1929, s. 98.

7. Her i mangel af bedre kilde efter: Walter Schertz: Nordische Sagen, Stuttgart 1961, s. 29.

8. Sammesteds, s. 33.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brøde - Brøns -
Bylderup Bov - Friløft - Højer - Tinglev - Vlsby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosaa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

Besøg
landsdelens
museer

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Graasten
Andelsslagteri

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE FOLKEBANK

AKTIESELSKAB
AABENRAA

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
Tlf. (045) 2 17 37.
Redaktørernes adresser:
Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Aabenrå.
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerkole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM Grænselandsseminariat

Tilmelding for 1970/71 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{3}$ • VOJENS